

již své pochybnosti o básnické hodnotě románu *Turbíny*. Tam napsal jsem již doslova: „A přece . . . Nevím, je-li výsledek úměrný úsilí, které bylo zde vyvinuto. Čtu-li dílo o šesti stech stránkách, chci získati více než několik negací; chci dobýti s autorem nějakého kladu životného, čehosi, co stojí a přetrvává tisícovou proměnlivou nicotností pouze jevou.“ A dále pokračují: „Proto není mně díla básnického, kde není tvořivého růstu duše lidské. To jest možné i v grotesce: právě Čapkovy In articulo mortis to dokazuje. Ale schází mně to často v *Turbině*.“

Zde tedy — na počátku r. 1917 — počínají se mé pochyby o Čapkovy, počíná se můj ideový odklon od něho. Projevil jsem jej veřejně, a Čapek tehdy neprotestoval, ačkoliv pravděpodobně četl můj obšírný rozbor, který vzbudil (v prvních číslech nového listu!) i jinak veřejnou pozornost.

4. Turbína poučila mne totiž, že Čapek vedle znamenitých grotesek a povídek tragikomických píše i věci méně znamenité a selhává zejména v epické tvorbě románové, neboť k ní jest třeba ještě jiných činitelů. A toto poznání stupňuje ve mně i další tvorba jeho, tak na příklad hned jeho román poslední *Jindrové*. To není komponovaný román, v němž musí býti vyváženy osudy i charaktery lidské v zákonné rovnici; to jest literární kino velmi životné, velmi zábavné, velmi divoké i napínavé — ale ne mohutná zákonná klenba typických osudů lidských, ne epické dílo umělecké, jímž musí býti pravý román.

5. A p. Čapek klame jiné, líčí-li věc tak, jako bych nyní projevoval nějaký „ohromný despekt“ nad jeho literárním dílem. To je jen jeho *hypochondrie*. Já nijakého despektu neprojevil ani ve *Venkově*. „Pokřivenina“, „pokřivenina“ úmyslná, tedy karikatura, je-li na svém místě a v plánu celku, — *klobouk dolů před ní!* Jinak ovšem tam, kde se vymkne autorovi z plánu celku a přerůstá jej atd. Tu začínají právě záhady estetické a literární kritiky, jejichž vysvětlení měla přinést diskuse. Já výslovně napsal ve *Venkově*, že bych *nedovedl* té „vyšší akrobatiky literární“, — to není satisfakce p. Čapkovy? Ani tím není jeho ješitnost nasycena?

6. To jest tedy mé nové poznání o Čapkovy; neruší starého, jen je *doplňuje*. A toto poznání budu šířit, kdykoli a kdekoli uznám za dobré, jako jsem šířil poznání starší, třebaš mně to vynášelo sáhodlouhé repliky takové pošetilsti, jako jest ona v poslední *Cestě*.

Není rozporu mezi ním a mým poznáním starším, jako není rozporu mezi tím, co jsem psal Čapkovy a tiskl o Čapkovy, — tyto rozpory si jen uměle vykonstruoval Čapek z literární mstivosti.

Sic itur ad veritatem, alespoň v moderní české literatuře!

Češi a Němci

Vážená redakce, na váš dotaz odpovídám toto:

1. Českoněmecké soužití není jen potřebou, jest přímo existenční nutností tohoto státu. Nemůže býti vytvořeno jinak než na podkladě *spravedlnosti a lidskosti*: jinak by to bylo ne soužití, nýbrž souhnutí. Nebude ovšem vytvořeno přes noc; ale věřím přece, že bude vytvořeno v dohledné době, ne ovšem samo sebou, nýbrž po *velikém úsilí* všech opravdových a poctivých lidí jedné i druhé strany. A zejména potom,

až budou pochopeny a přiznány ve většině obou národů tato dvě axiomata: 1. Němci byli v někdejším Rakousku vůdčím národem, ale poněvadž nedovedli splniti svůj vůdčí úkol — úkol iniciátorů práva, spravedlnosti a lidství —, rozpadlo se Rakousko a právo i povinnost vůdcovská přešly v novém státě československém na nás, národ československý. 2. Vůdcovství zavazuje, zavazuje zejména k iniciativnosti, k *tvůrčí činnosti* v oboru spravedlivého a lidského uspořádání národnostního soužití i všeho života veřejného. Nevyvineme-li této tvůrčí činnosti nyní my, rozpadne se i stát československý, ne-li zítra, aspoň při první vážnější proměně v zahraniční konstelaci evropské.

Evropa stojí dnes před prahem nové éry: *proměňuje se zvolna ve federaci států a národů*. Musíme to zavčas pochopiti a podle toho se zaříditi. *Bude záležití na nás, abychom Evropu předešli*. Stvoříme-li ve svém státě federaci tu dříve, než vznikne ve ostatní Evropě, budeme krystalisačním středem nové příští Evropy; ne-li, bude nám nucena dříve či později tato organisační myšlenka z vnějška, a bude to pak naše prohra a hanba národní. Kdo nepředchází, je vlečen; ale kdo jest vlečen, jest jednou i uvláčen.

2. Možnosti právního soužití českoněmeckého nejsou právě snadné, poněvadž soužití takové jest *cosi nového* a nejsou pro ně vychovány posud *orgány*. Na obojí straně schází většinou orgán nových dobrých Evropanů: *cit internacionální a hlavně rozum internacionální*. Oba národové, německý i český, jsou pokaženi ne dobrým, nýbrž *špatným nacionalismem*: nacionalismem chápaným a pojímaným zle, sobecky, sebevražedně. Němci utiskovali, a každý utiskovatel zaplatí za útlak daň porušením své povahy; Češi byli utiskováni — a ani to nepřispívá k zesílení a očištění povahy. Dobrý internacionalism nevyklučuje se s dobrým nacionalismem, naopak: oba se navzájem podporují a na sobě sílí. *Kdo cítí nutnost dohody českoněmecké, jest lepší Čech než ten, který jí necítí nebo jí podceňuje*; jest bližší české tradici duchové než ten, kdo jí nepřeje nebo jí odmítá, — neboť česká tradice duchová byla a jest *myšlenka lidství a bratrství* i přes všechn zdánlivý vnějškový neúspěch, ano i proti němu. Nyní přišla doba, po níž volali naši buditelé: kdy tato myšlenka může a musí se osvědčiti jako *upravovatelka skutečnosti*.

Právní soužití má dále podmínku na obojí straně posud nesplněnou: *minim vnitřní mír v jednom i druhém národě*. Mír může ti dáti jen ten, kdo jest nejprve smířen sám se sebou: člověk v nitru rozvrácený, jehož síly a složky disonují, nevyrovnané a nezharmonisované mezi sebou, nemůže žiti nikdy v míru se svým sousem. Pro národy znamená to: *jen národ sociálně spravedlivý, který uskutečnil ve svém nitru sociální spravedlnost, který se sám se sebou sjednotil a zharmonisoval na podkladě společenského bratrství, může býti spravedlivý k druhému; jen ten může mu dáti mír a žiti v míru na podkladě spravedlnosti a lidskosti*.

I v tomto směru jsou oba národové, český i německý, na tom přibližně stejně špatně.

Proto ten, kdo to myslí doopravdy s právním soužitím českoněmeckým, musí nejprve působiti ze všech sil k tomu, *aby v jeho národě byla uskutečňována a ztělesňována myšlenka sociální spravedlnosti a sociálního bratrství*. Jak bude tato myšlenka na postupu v jeho národě, stejně tak bude se blížiti uskutečnění i myšlenka spravedlivého soužití se sousem: obojí myšlenka souvisí spolu jako světlo a teplo. *Právní a spravedlivé soužití českoněmecké počne od sociální levice obojího lábora a bude se*

zvolna šířili ke středu a pravici. Združujícím činitelem jest měšťák kapitalista. Kapitál vždycky a všude žil z nepřátelství a války, a proto je vyvolává a udržuje, tu zřejmě, onde latentně.

3. Vyhličky spravedlivého soužití českoněmeckého, vím to, jsou velmi špatné, pokud mám zřetel k starším generacím, které mají dnes rozhodné slovo v aktivní politice: generace ty na obojí straně zešedivěly v hříších a jsou poraženy hloupostí i hrubostí ducha i srdce. Od nich nečekám nic. Ale věřím v mladé, v mladé na obojí straně. Tu i tam vyrostě, musí vyrůst *mladá generace*, která nebude ničit ani svého ani cizího života nespravedlností, záštím, útliskem, zlobou; které hrubost a násilí nebude silou; jež rozkvět svého národa a lásku k svému národu nebude zakládati na ničení cizího národa sousedního a na nenávisti k němu. *Cestu* této nové generaci musí připravovati a bude připravovati všecko: moderní tvorba básnická i umělecká, moderní filosofie, právoověda i sociologie, ethika individualistická jako hygiena kolektivistická. Sám smysl poesie vidím v tom, aby rušila osamocení mezi dušemi, odplavovala přehrady, jež mezi ně nastavily nenávisť, zloba, nevědomost, předsudky všeho druhu. Poesie vpravdě moderní může být jen *dělnicí lidství* — jen jednotelkou a spojovatelkou toho, co žilo posud neblahou sudbou v rozdělení, sváru a nepřátelství; jinak ztrácí raison d'être. Víím ovšem, že jest snadnější a výnosnější přemilovat staré šablony a stará schemata, opakovat a rozmělnovat staré situace, tolikrát již napsané a vykořistěné v různých obměnách. Ale jak bude přibývatí lidí opravdu nových, mladých duchem i duší, tak bude jim nesnesitelný tento starý divadelní krám, tak poroste touha po nové poesii vpravdě moderní, a to jest *poesie lidství* a bratrství. A v té době budou vznikat na příklad romány soužití českoněmeckého, které je budou předjímatí v jeho plasmatickém ději a vývoji a připravovati tak jeho naplnění. Věřím v této věci zcela upřímně v pomoc *moderní* poesie a *moderního* umění: po své bytosti jsou a musí býti dělnice a uskutečňovatelky lidství — i *lidství internacionálního* a právě jeho. Musí jim záležeti na tom, aby volně proudily a kolovaly celým tělem světového lidství krev a plamen lásky a života.

Na Vinohradech 22. prosince 1921.

Poznámky vydavatelovy

Jedenáctý svazek Kritických projevů F. X. Šaldy přináší jeho kritické a polemické práce z let 1919—1921. K úplnosti obrazu tehdejší Šaldovy tvorby kritické chybí essay In memoriam Růženy Svobodové, vydaný samostatně roku 1920 (definitivně v Souboru díla F. X. Šaldy, Studie o české literatuře), a přednáška Básnická osobnost Dantova, proslovená 25. října 1921 a současně vydaná (definitivně v Souboru díla F. X. Šaldy, Studie o umění a básnicích, str. 59—90). Náš svazek tvoří tedy většinou stati a feuilletony z denního tisku, hlavně z Venkova a Tribuny, některé studie, články a glossy vyšly v druhém ročníku Šaldova Kmene a jiné konečně v Lípě 3, redigované r. 1920 Boženou Benešovou. Stať Voják a vojáctví přejímáme z příležitostného sborníku Československé armády k 28. říjnu (Praha 1919). Část těchto prací zařadil sám autor do knihy Časové i nadčasové (1936).

Šaldova kritická tvorba v poválečných letech vyrůstá zákonitě z názorových bojů doby válečné, v nichž se tento český kritik přiblížil lidovému kolektivu a denním otázkám sociální politiky. Začátek dvacátých let znamená v Šaldově vývoji ještě větší zaktivisování vztahu k přítomnosti, k současnému dění, a to nejen v jeho oboru nejvlastnějším, v kritice, ale i v otázkách společenských. Cítí přímo občanskou odpovědnost za vývoj v nově vytvořené republice a uvědomuje si velikost úkolů, stojících před vším lidem. Nová společenská situace vyžadovala revisi dosavadního vztahu ke skutečnosti, která se změnila: naplnění starých pojmů novým, pravdivějším obsahem. Proto se Šalda tak jako nikdy předtím zučastňuje svými články — a příznačně v denním tisku, neboť v době, kdy vystoupil z redakce Kmene po dokončení druhého ročníku, nemá svou vlastní tribunu — široké diskuse o úkolech nového státu, o jeho lidském poslání, o povinnostech spisovatelů, o postavení literatury v svobodném státě. Kruh jeho zájmů se proti dřívějšímu období rozšiřuje a zaujímá i takové otázky, jimž dříve nevěnoval tak prohloubenou pozornost, na př. otázku důsledného demokratismu, který musí proniknout do mentality každého občana, nebo otázku charakteru nového, sociálně spravedlivého státu. Zároveň si ovšem vytváří i vztah k vůdčím osobnostem politickým, k Masarykovi a Štefáníkovi, i když zatím jen tím, že je hodnotí především jako vědecké a lidské individuality. Napsal o nich v letech 1919 a 1920 dva oslavné články — zde neotištěné, stejně jako drobný, příležitostný referát o knize A. Masarykové, Dopisy do vězení (Lipa 3, 1920, sv. 5, str. 59—61) —, které nesou na sobě všechny stopy popřevratového